

EGYHÁZ A VILÁGBAN

AZ ÚJPOGÁNY VALLÁSOK TERMÉSZETÉRŐL

Az elmúlt néhány évtizedben több olyan nemzetközi összehasonlító kutatásra került sor, amely az értékekkel és a vallással foglalkozott. A téma iránti érdeklődés egyáltalán nem véletlen, ugyanis a modernizációról folyó társadalomtudományi viták egyik hangsúlyos kérdése éppen az, hogy a társadalom működéséhez szükség van-e központi értékrendszerre, illetve hogy ennek a funkciónak a hagyományos vallási érték és kultúra mennyire képes megfelelni.¹ Ehhez a felvetéshez szervesen kapcsolódik az úgynevezett szekularizációs tézis, amely szerint a civilizáció fejlődésével párhuzamosan a tradicionális vallási formák elhomályosodnak, a transzcendens pedig átadja a helyét az immanensnek.

Az elképzelést végeredményben a valóság cáfolta. A szervezett keretekhez ragaszkodó vallásosságban valóban mutatkoznak a hanyatlás jelei, de ez nem mondható el a vallásosságról általában.² A vallási pluralizmus növekedése, a kiscsoportos szerveződések, a fundamentalizmus, az intézményi krízis, a privát vallásosság, a politikai vagy civil vallási jelenségek olyan újszerű struktúrák, amelyek megjelenése iránt mind a nemzetközi, mind pedig a magyar szakirodalom részéről határozott érdeklődés mutatkozik.

Archaikus vallások és rekonstrukció

Különösen a hatvanas-hetvenes években bekövetkező nagy „spirituális robbanás” eredményeképpen a számtalan modern vallási kultusz és mozgalom mellett világszerte megjelent egy figyelemreméltó vonulat, amely egyes archaikus vallási formák újjáélesztését tűzte ki céljául. Igen változatos tradíciókig nyúlnak vissza ezek a csoportok: léteznek hívei a Mithrász-kultusznak, mások a prehistorikus idők természetvallásaihoz térnek vissza, de a nagy ókori vallási kultúrák (görög, római, germán, kelta) követőit is megtalálhatjuk közöttük. Ez az újpogánysággként ismert vallási jelenség napjainkra globálisan elterjedt, követői számának növekedése világszerte azt jelzi, hogy olyan fenoménnel állunk szemben, amely a vallástudomány kiemelt figyelmére kell számot tartson.

A „pogány” szó eredetéről

Mindenekelőtt érdemes megvilágítani a pogány-újpogány kifejezések használatát. A pogány kifejezés a latin *paganus* (falusi, faluban lakó, vidéki) szóból származik. Az elnevezés arra vezethető vissza, hogy a kereszténység először a város lakó né-

pesség (az *urbanus*) körében terjedt el, míg a régebbi, hagyományos vallások — a görög és római államvallás vagy a misztériumvallások — követői vidékre, a falvakba szorultak vissza, ahol még hosszabb időn át gyakorolták hitüket. A keresztény szóhasználatban az 5. századtól a pogány megnevezés jelölte azokat, akik sem a keresztény, sem a zsidó vallásnak nem voltak a hívei. Az évszázadok során a kifejezés jelentése tovább bővült, és általánosan használttá vált például a keresztények által a muszlimokra vonatkoztatva, vagy éppen a protestánsok által a katolikus egyház címkézésére. Ebben a jelentésében a pogány egyaránt jelentett bálványimádót, hamis istenek követőjét vagy éppen istentelent is. Napjaink közbeszédében a pogány jelzőt éppúgy használják az ateista, agnosztikus, mint a nem keresztény vagy éppen a kereszténységen belül eltérő vallási hagyományt követő személyek és csoportok megjelölésére.

A kifejezés használata tehát láthatóan erősen kontextusfüggő, egymástól gyökeresen eltérő jelentéstartalmakat is hordozhat. A pogányság mint a kereszténységtől eltérő vallási hagyományok gyűjtőfogalma pedig a nyugati társadalmak történeti és kulturális (alapvetően a keresztény metakultúra által dominált) kontextusában értelmezhető, és erős keresztény teológiai befolyást implikál.

A *Teológiai kasszótár* definíciója szerint „»pogányoknak« nevezük az olyan, történelmileg bizonyos népekhez tartozó embereket, akikhez mint »népük« tagjaihoz történelmileg még nem jutott el ténylegesen a kereszténység a maga igényével, vagy akik a saját történelmi hagyományuk nevében még elzárkóznak a kereszténység elől. (...) A politeizmus ismertetőjelét legfeljebb csak a pogányság másodlagos, tényleges és kezdetleges fogalmi elemeként fogadjuk el.”³

Az újpogány kifejezés mögött álló ernyőfogalom és általános jellemzők

A tágabban értelmezett vallástudományi szakirodalom éppen ezeknek a látens teológiai „áthallásoknak” az elkerülésére használja az *újpogány, kortárs pogányság* és a *rekonstrukcionista vallás* kifejezéseket (az utóbbi években a közép-kelet-európai mozgalmak esetében az etnikai vallás kifejezés is gyakran előfordul), értve ezen olyan (jellemzően) politeista, természetközpontú hitrendszereket, amelyek megkísérelnek visszanyúlni az elmúlt évezredek tradícióihoz és újjáélesztetni számos rég kihalt kultuszt, vallási gyakorlatot. Mindezek alapján olyan gyűjtőfogalomról beszélhetünk, amely nagyfokú heterogenitást mutat (az egymástól rendkívül eltérő tradíciók okán), mégis e mozgalmak rendelkeznek néhány olyan általános jeggyel, amelyek

alapján elemezhetőek, és vallásilag elkülönülő kategória fölállítására nyújtanak lehetőséget.

A legtöbb „mai pogány” például általánosan elfogad bizonyos etikai alapelveket, mint a „tégy, amit akarsz, csak másnak ne árts” elve. Bár léteznek olyan közösségek, amelyek ennél szigorúbb szabályok szerint vezetik az életüket, de egyfajta etikai minimalizmus jegyében ez széles körben elfogadott erkölcsi norma.

Hasonló, általánosságban meghonosodott elv a „Földanya” nagyfokú tisztelete, a természeti környezet megóvásának fontossága. Sok csoport vallási gyakorlatából fakad a természetközelség (például druidák), de magyarázható ez azzal is, hogy az újpogány csoportok jelentős részének hitrendszere alapvetően valamilyen természetvallásra vezethető vissza.

Továbbá szemben egyes monoteista vallásokkal, központi szerepet játszik a nemek egyenjogúságának elfogadása és nyomatékosítása, amelynek vallási alapja az Isten és az Istennő egymást kiegészítő tisztelete, illetve magáról a szexualitásról is alapvetően liberálisabb elveket valának magukénak a többi vallás követőihöz képest. Uralkodó körökben a tolerancia, különösképpen a vallási tolerancia hirdetése, és általánosságban a dogmatikus gondolkodásmódtól való mentesség jellemzi őket. Sokan tömörülnek kisebb csoportokba — kovenek, körök, rendek stb. —, központi egyházszervezettel pedig nem rendelkeznek, illetve semmilyen, vagy csak nagyon alacsony hierarchikus struktúrával bírnak.

Világviszonylatban a főbb kortárs pogány entitások közül kiemelhető a kelta vallási tradíció rekonstrukcióját kitűző mozgalom, a druida vallás, a kontinens germán népeinek ősi vallásán alapuló ódinizmus (más néven Ásatrú), illetve a Wicca, amely a kereszténység előtti forrásokból, az európai folklórból és mitológiából meríti inspirációit. A felsorolt mozgalmak világszerte jelen vannak ösztársadalmi szinten, s a már említett általános jegyek mind fellelhetőek tanításaikban.

A közép-kelet-európai rekonstrukcionista vallások

A kommunista diktatúra alatt súlyosan korlátozott vallási és lelkiismereti szabadságjogokat csaknem az összes volt szocialista országban helyreállították és megerősítették, ezáltal tág tér szabadult fel mindenféle vallási önszerveződés számára a kilencvenes években. A számos nyugati vagy éppen távol-keleti eredetű vallás között, amelyek a kelet-európai országokat miszsiós célterületként felfedezték, ott voltak az újpogány irányzatok is, s bár a Wicca, az Ásatrú vagy a kelta tradíciók nem voltak képesek igazán gyökeret verni ezekben a társadalmakban, az egyes helyi, ősvallási hagyományokhoz kap-

csolódó kortárs pogány csoportok hamar népszerűsége tettek szert.

E megalakult neopogány csoportok történetét és hitrendszerét összevetve számos hasonlóságot állapíthatunk meg: többségük a 20. század elején megjelenő közösségek utódaiként bukkan fel, történeti szálon összekapcsolják őket a szovjet rezsimalatti kegyetlen üldözések (a mozgalmak jelentős része száműzetésben — az Egyesült Államokban vagy Kanadában — vészelte át a kommunizmus éveit), megalakulásuk-újjaéledésük pedig egybeesik a kommunista rendszer összeomlásával.

A már ismert nyugati séma alapján ezek az irányzatok archaikus vallási tradíciók újjaélesztésén munkálkodnak, de ami lényeges eltérés a nyugati és a kelet-európai újpogány csoportok között, hogy utóbbiak esetében fokozott hangsúly helyeződik a nemzeti identitás kérdésére, és kisebb szerepet kapnak a vallási gyakorlatok.

A kelet-európai újpogány közösségek hangoztatják a kereszténység előtti nemzeti-törzsi hagyományokhoz való visszatérés szükségességét, és amint azt valamelyest vallási nézeteik is előrevetítik, köreikben viszonylag sok politikailag aktív, radikális jobboldali elkötelezettségű hívőt találunk. Az a törekvésük, hogy ősi hagyományokat élesszenek újjá, nem az „elvarázstalanított” világból való menekülést jelenti, hanem a nemzeti tradíciók újrafelfedezése által a közép-kelet-európai társadalmakat jellemző identitásválság problémájának egyik lehetséges megoldását kínálják követőik számára. (Csak néhány példa a régió „helyi változataiból”: Lettországbán a Dievturi Egyház, Litvániában a Romuva csoport, Lengyelországban a Zadruga közösség, Ukrajnában pedig a Pravoszla vja.)

Magyarország

Amennyiben a hazai kortárs pogány mozgalmak gyökereit kívánjuk feltárni, úgy az első lényegi csomópontot a 18. és 19. századi nyelvrokonítási kísérletekben, valamint az ezzel összefüggő néprajzi kutatások megkezdésében kell keresnünk. Az ebben az időszakban kidolgozott elméletek egyik fő motívációja a herderi nemzethalál víziója által kiváltott lázas igyekezet volt, amely a nemzeti tradíció és mitológia vizsgálati eredményeit hozta magával meglehetősen kiforratlan módszertani háttérrel. A mozgalmak létrejöttét és előzményeinek bemutatását több tanulmány is rögzítette az elmúlt években.⁴

Ami a jelenkori magyar újpogány csoportokat illeti, összességében elmondható, hogy három jól elkülöníthető típus figyelhető meg: A) a már említett, nemzetközi szinten is jelen lévő irányzatok képviselői (például Kelta Wicca Hagymányőrzők), B) a kereszténységtől határozottan elhatárolódó ősmagyar vallási rekonstrukciót képviselő

mozgalmak (például Magyar Vallás Közössége), C) valamint az ősmagyar-keresztény szinkretizmust vallók köre (például Ósmagyar Egyház).

Fontos tehát, hogy amikor a magyar újpogányságról beszélünk, tartsuk szem előtt, hogy a jelenség korántsem homogén, és a különböző vallási tradíciókat rekonstruálni vagy szinkretizálni kívánó csoportok közé nem érdemes egyenlőségjelet tenni, mivel azok esetében nem beszélhetünk egységes hittartalmi dimenziókról.

A hazai, kifejezetten ősmagyar vallási epizódokra építő újpogány színtér (tehát a B és C csoport) sokféleségét többféle módon lehet kissé átláthatóbbá tenni. Egyrészt számba vehetőek az egyes vallási csoportok tanításai, amelyekre terjedelmi okok miatt jelen tanulmányban nem térhetünk ki.⁵ Másrészt vizsgálhatók a különböző — egy-egy markáns személy munkásságához kapcsolódó — szellemi orientációk, amelyekre az egyes ősmagyar újpogány csoportok építenek. A kortárs rekonstrukcionista vallási mezőben négy ilyen orientációt érdemes elkülöníteni.

1. A sumér-magyar rokonság és a magyar történelemtudomány „alternatív” iskolája

Az irányzat a magyar nyelv és a magyar nép közvetlen sumér eredetét hirdeti, és igen nagy népszerűsége tett szert a 20. század folyamán, főként a nyugati emigrációba kényszerült kutatók munkásságának köszönhetően. Az ide tartozó szerzők — a magyar nép eredetéről, nyelvéről és vallásáról szóló — egymásnak nemegyszer ellentmondó elméletei között kirajzolódik egy lényegi közös szándék, mégpedig hogy a magyarságot kiemelje közép-európai partikularitásából, és a történelem „nagy” történéseinek főáramába igyekezzen elhelyezni azt, még ha ehhez az egész világ őstörténetének átírása is szükséges.

Ezek a kutatók (a legismertebbek Badinyi Jós Ferenc, Bobula Ida, Baráth Tibor) az egykoron volt történelmi valóságot előszeretettel rendelik alá elméleteiknek, és értelmezik az ismert történelmi eseményeket a maguk szájíze szerint. Badinyi Jós nézeteinek központjában például az az elképzelés áll, amely szerint Jézus Krisztus származását tekintve nem a zsidó néphez, hanem a Galileában ekkor mindenhol megtalálható pártus (szkíta, hun) nép királyi vérvonalához tartozott. A gondolatmenet szerint a magyarságnak küldetése van, kulturálisan felsőbbrendű a többi népnél, és mint az igaz hagyományok hordozója, a sorsa az egész emberi civilizáció alakulását érintő kérdés. A kortárs újpogány gondolkodásban visszatérő motívumok ezek, az itt említett szerzők művei nagyrészt bekerültek az alternatív magyar őstörténeti „kánonba”, és állandó hivatkozási forrásai a második-harmadik generációs „eredetkutatónak”.

2. „Pilis-hegység mint a Föld szívcsakrája”

A magyar újpogány gondolkodást meghatározó második jelentős áramlat a Szántai Lajos és Pap Gábor nevével fémjelzett vonulat. Ennek az irányzatnak a képviselői a népi hagyományok, valamint a magyar nemzeti-kulturális sajátosságok kutatóiként lépnek a nyilvánosság elé. Művészettörténeti elemzések, történelmi-őstörténeti kutatások, nyelvészeti tárgyú írások egyaránt napvilágot láttak az irányzathoz sorolható szerzők tollából.

Elképzeléseikben a szkíta-hun-avar-magyar etnokulturális kontinuitás a magyar hagyományban töretlenül benne rejtőzik, a magyarság pedig a jelenkorban is fontos szellemi üzenet hordozója lesz. Az újkeletű magyar őstörténeti paradigmák propagálóinak és híveinek stabil pontot jelent a Pilis-hegység, mint az általuk hangoztatott és vallott ős-kontinuitás kézzelfogható bizonyítékait felvonultató terület. A Pilis-titok megfejtésére vállalkozó kutatók közül néhányan, így Aradi Lajos és Szántai Lajos bevezetnek egy a hindu tradícióból kölcsönzött terminust, ekként a Pilis az ő interpretációjukban „a Föld szívcsakrája” lesz (állításuk szerint a Földön hét ilyen központ létezik, amelyből kettő, a korona- és a szívcsakra a Kárpát-medencében, jelesül a Pilis-hegységben, azon belül is Dobogókőn található).

3. „Telepesek a Szíriuszról”

A magyar újpogány gondolkodás szempontjából meghatározó harmadik irányzatot az ezoterikus jelzővel illehetjük. A Kisfaludy György, Kovács András vagy Kozsdi Tamás neve által fémjelzett orientációt a kortárs pogány vallási pluralizmusszintéziseként lehetne jellemezni: tanításaikban jól megfér egymás mellett az előzőekben felsorolt elképzelések mindegyike, amelyek egyfajta vulgáris ufó-hittel és a New Age világképét idéző elemekkel keverednek. Az eredet kérdésében például Kisfaludy egészen mehökkentő elméleteket vall a Szíriusz csillagképből érkező hun ősökről, akik egy világméretű katasztrófában az Atlantisszal együtt elpusztuló őskontinentst, Ataiszt népesítették be eredetileg. A gondolatkörben megjelenik a hun őstörténet kinyilatkoztatott forrása, az úgynevezett Arvisura-gyűjtemény is, amely egy ózdi munkásember, Paál Zoltán írása.⁶ Az Arvisurák megítélése mindazonáltal a kortárs pogány gondolkodásban nem egységes, némely csoport kinyilatkoztatásként értékeli (például a Yotengrit), némelyek a költői képzelet termékének tekintik.

4. Táltos diskurzusok

A negyedik orientáció a táltos-hit koncepciója, amely szinte az összes újpogány módon gondolkodó körében úgy ismert, mint az ősmagyar vallási rendszer alapja. A táltos személye ebben az értelmezésben nagyon hasonló az eurázsiai vgy

észak-amerikai népek sámánfelfogásához, amely szerint a sámán feladata azoknak a dolgoknak a megismerése és elvégzése, amelyekre a társadalom igényt formál, megoldására azonban a saját erejéből nem képes.⁷ A sajátos magyar táltos-konceptió fő közvetítői például Máté Imre, Heffner Attila, Súlyomfi Nagy Zoltán, Kovács András, Hervay Tamás vagy Szemző Gábor. Bár mindannyian más csoporthoz tartoznak, a táltos-szerepet illetően az alapvető kérdésekben megegyeznek. Ilyen például a táltos-hit valamiféle sajátos monoteizmusa, vagy a táltos személyéhez kapcsolódó közvetítő, tanító és gyógyító funkció. Az orientáció a táltos szerepkört olyan önálló szakmaként, hivatásként tételezi, amely a sámán társadalomban betöltött „vallási specialista” önálló társadalmi funkciójával cseng össze. Mindezt úgy teszi, hogy a táltosi szerepkört zömmel Jézus, illetve az Árpád-házi királyok történelmi kontextusában helyezi el.

A rekonstrukcionista vallások hatóköre

A fent bemutatott szellemi irányzatok egyes tartalmi elemei különböző módon keverednek a hazai ősmagyar vallás rekonstrukcionista mozgalmában. Az egyes vallási csoportok, körök, illetve mozgalmak számbavétele természetesen fontos feladat, azonban — mivel tagságuk általában nem számottevő — sokkal lényegesebb azt feltárni, hogy miként és milyen irányban terjednek el ezek az elképzelések. Jól megfigyelhető ugyanis, hogy az újpogány gondolatkör egyáltalán nem kizárólag vallási közösségekben kap helyet; sőt, hatóköre lényegesen tágabb a már említett csoportokénál.

Úgy tűnik, hogy a nemzeti identitás erősítésében érdekelt politikai csoportok nem egyszer felhasználják az ilyen jellegű elbeszéléseket, így tehát a meglévő újpogány közösségek színterén kívül olyan társadalmi csoportokkal is számolhatunk, amelyek esetében a nemzeti identitás kiemelten fontossá vált.

Másrésről gyakorta jelennek meg a már említett ősmagyar elemek, nem egy esetben keresztény szinkretista felhanggal. Ezek az orientációk nem konkrét vallási megnyilatkozásokhoz köthetők, inkább kulturális vagy politikai közvetítéssel az egyén szubjektív meggyőződésében lehet szerepük, meglehetősen változatos módon. Érdekes megközelítés az is, ahogyan ezek az eszmék ezáltal hatnak más vallások híveire is. Elég, ha a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2009-es körlevelére gondolunk, amelyben az újpogányság egyre terjedő szellemével szembeni felhívását fogalmazta meg a katolikus hit megőrzése érdekében.

A vallástudományi kutatás legizgalmasabb felvetése azonban az, hogy az egyébként természetközeli, toleráns nyugati újpogányságnak miért jött létre Közép-Kelet Európában egy szinte ellentétes irányú válfaja, amely nacionalista elképzelésekre, ke-

resztény szinkretizmusra és politikai tartalmakra épít elsődlegesen? A regionális újpogányság esetében sem a természetközelség, sem a nemi egyenjogúság, sem a vallási/szexuális tolerancia és pluralizmus nem hangsúlyozódik, ehelyett ezek a mozgalmak gyakran átpolitizáltak, tagjai sok esetben idegenellenesek, és nézeteikben a nemzeti különállást és kulturális felsőbbrendűséget hangoztatják.

A választ alapvetően az eltérő történelmi fejlődés, a nemzetállamok kialakulásának folyamata, és az ennek nyomán kialakuló kollektív nemzeti identitás másságával lehet magyarázni. Ennek alátámasztására jelen tanulmányban nincsen mód, annyi mindenesetre elmondható, hogy a középkelet-európai kisállamok évszázadokon átívelő, valamilyen idegen birodalmi létbe való beékelődése jelentős nyomot hagyott a kollektív identitásban, méghozzá oly módon, hogy a magyar önmeghatározásban kulcsszerepet kap a markáns áldozati szerep és fenyegetettség érzése.

Ennélfogva az olyan elbeszélések társadalmi elfogadottsága, mint a magyarság szent eredete, nyelvtörténeti sajátosságai, nemzeti szerepe és küldetése, messze túlmutat az egyes újpogány mozgalmak tagjainak számán, ennek kérdésköre pedig már a politikai vallásosság vagy a társadalomlélektan tematikájához vezet el.

SZILÁRDI RÉKA

A publikációt az Európai Unió és a Magyar Állam támogatta, az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 sz. projekt keretében.

¹Hegedűs Rita: *A vallásosság kérdése Magyarországon nemzetközi és magyar kutatások eredményeinek tükrében*. Szociológiai Szemle, 1998/1.

²Tomka Miklós: *A vallásszociológia új útjai*. Replika, 1996. 21–22. sz.

³Karl Rahner – Herbert Vorgrimler: *Teológiai kisszótár*. Szent István Társulat, Budapest, 1980, 572.

⁴Szilágyi Tamás – Szilárdi Réka: *Istenek ébredése. A neopogányság vallástudományi vizsgálata*. JatePress, Szeged, 2007; Szilárdi Réka: *Az újpogány vallási diskurzus narratívó mintázatai*. L'Harmattan, Budapest, 2017.

⁵Az egyes közösségek hittartalmi összefoglalóit lásd korábbi munkámban: Szilárdi Réka: *Az újpogány vallási diskurzus narratívó mintázatai*, i. m.

⁶A történet szerint Paál a II. világháború sodrában találkozott Szalaváré Turával, az utolsó manysi fősámán unokájával, aki nagyapja akaratának megfelelően a két nép közös őstörténetét felfedte előtte. Ez a találkozás meghatározza Paál Zoltán életének további alakulását, maga is „róvósámánna” lesz és lejegyzi a hallottakat, kiegészítve saját elképzeléseivel. Az Arvisura első kiadása 1998-ban látott napvilágot, amit azóta több újrainyomás követett, de a szöveg igazán csak a 2000-es években került az érdeklődés középpontjába.

⁷Diószegi Vilmos (szerk.): *Az ősi magyar hitvilág. Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó 18–19. századi művekből*. Gondolat, Budapest, 1978, 60.

